

УДК 364.614:316.647.82-056.263

DOI: [https://doi.org/10.18524/2707-0409.2021.2\(54\).241396](https://doi.org/10.18524/2707-0409.2021.2(54).241396)

Равлюк Т. А.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та соціальної роботи Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

e-mail: t.ravliuk@chnu.edu.ua

ORCID ID 0000-0003-4993-5125

ЕЙБЛІЗМ ОСІБ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ ТА ЙОГО ПОДОЛАННЯ В СОЦІУМІ

У статті порушена актуальна не лише для українського суспільства, але й для світу, проблема дискримінації. Співвіднесено поняття «дискримінація» та «ейблізм». Здійснено аналіз нормативно-правового підґрунтя подолання зазначеної проблеми. Запропоновано висновки проведеної Центром прав людини ZMINA (автор Ірина Виртосу) в 2018 році аналітичної роботи щодо найпопулярніших запитів користувачів Google з приводу явища дискримінації. Описано власний досвід виховання дитини з порушеннями слуху. Узагальнено шляхи подолання ейблізму осіб із порушеннями слухової функції.

Ключові слова: дискримінація, форми дискримінації, види дискримінації, ейблізм, особа з порушеннями слуху, ейблізм осіб із порушеннями слуху, стереотипи в ставленні до осіб з порушеннями слухової функції.

Постановка проблеми. Серед широкого кола соціальних проблем українців однією із найбільш важливих можна назвати комфортне/некомфортне перебування в соціумі людей з інвалідністю, в тому числі й з порушеннями слуху. Як свідчать наукові дослідження, спостереження за міжособистісною комунікацією, продовжують існувати психологічні стереотипи у ставленні до таких осіб, упередження щодо їх можливостей, систематичної необхідності в допомозі, порушуються їх права і т. д.

Питанням соціальної рівності/нерівності, сутності дискримінації в суспільстві, шляхів її подолання в різних сферах жит-

тедіяльності присвятили свої праці вітчизняні та зарубіжні дослідники. Зокрема доступ вразливих груп населення до всіх соціальних ресурсів описаний у працях Б. Барбера, П. Бурдье, Дж. Девіса, Х. Кербо, Ф. Кросбі, К. Тейлора, Т. Добровольської та ін. І. Бех, А. Капська, Н. Ничкало та ін. висвітлили актуальну проблему надання послуг молодим людям із обмеженими функціональними можливостями у галузі освіти. Окремі аспекти стигматизації осіб з порушеннями розвитку досліджували І. Гунович, В. Засенко, А. Колупаєва, М. Лукашевич, В. Моргун, А. Шевцов та ін. Предметом вивчення Ю. Бромлея, С. Булгакова, М. Буроменського, Р. Мандля, І. Гуменюк, Л. Заблоцької, Н. Сметаніної та ін. була сутність принципу недискримінації.

Мета статті: визначення сутності поняття «ейблїзм осіб із порушеннями слуху» та шляхів подолання цього явища в соціумі.

Результати дослідження. З метою трактування такої дефініції як «ейблїзм» вважаємо за необхідне визначити суть поняття «дискримінація». Звернемося до аналізу нормативно-правового підґрунтя подолання зазначеної проблеми.

Важливим законодавчим актом в узагальненому формулюванні дискримінації, переліку її основних форм, наголошенні на забороні дискримінації щодо індивідуальних і групових ознак є Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні». Зокрема в статті 1 закону зазначається, що «Дискримінація — ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій цим Законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними» [4].

Варто зауважити, що поняття «дискримінація» використовується в узагальненому вигляді. Щодо конкретних ситу-

ацій необхідно застосовувати різні її форми, а саме: пряма/непряма дискримінація, утиск, підбурювання до дискримінації та ін.

Р. Мандель обґрунтовує, що «дискримінація — це тривала характеристика суспільних відносин будь-якої країни в історичній ретроспективі, тому її подолання потребує розроблення та впровадження широкого спектра не лише правових, політичних, а й соціальних, інформаційних, культурних механізмів протидії» [9].

У Конституції України закріплено принцип рівності людини і громадянина (статті 21, 24): «усі люди вільні і рівні у своїй гідності та правах; права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними»; «громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом, не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками» [7]. Заслуговує на увагу проголошення рівності прав жінки та чоловіка.

З 2017 року відслідковується позитивна тенденція в зміні ставлення соціуму до проблеми дискримінації: помітне зростання уваги. Так, Секретаріатом Уповноваженого з прав людини було проведено моніторинг повідомлень у засобах масової інформації та соціальних мережах з метою виявлення випадків дискримінації. Результати проведеного дослідження продемонстрували перевищення показників попередніх років: на 29 % і 45 % ініціативних проваджень більше, ніж у 2015 та 2016 рр. відповідно [10, с. 510–511].

Цікавим у даному контексті є здійснена Центром прав людини ZMINA (автор Ірина Виртосу) в 2018 році аналітична робота щодо найпопулярніших запитів користувачів Google [1]. Центр сприяє захисту свободи слова, пересування, працює в сфері протидії дискримінації, запобігання тортур, жорстокого поводження, боротьби із безкарністю, підтримує правозахисників, громадських активістів на території України, в т. ч. в окупованому Криму, захищає потерпілих у результаті збройного конфлікту в Україні осіб. Отже, найчастіше запитують про:

поняття «дискримінація», чи є дискримінація в Україні, суть проблеми в сфері працевлаштування, дискримінацію жінок, за ознакою інвалідності, дискримінацію Європейського суду з прав людини. На сайті Центру маємо змогу отримати також лаконічну інформацію у вигляді відповідей на зазначені запити користувачів.

Констатовано, що проблему дискримінації визнає лише чверть населення України (25,7 %), про що свідчать результати загальнонаціонального дослідження «Права людини в Україні», проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва та фірмою «Юкрейніан соціолоджі сервіс» (на замовлення Програми розвитку ООН в Україні).

Опитування проводилось у всіх областях України (окрім анексованого Росією Криму, м. Севастополя та окупованих територій Донбасу). Усього було опитано 2 002 респондента.

43,9 % опитаних не вважають проблему дискримінації надто серйозною. 15,6 % респондентів відповіли, що дискримінація в Україні — дуже серйозна проблема (див. рис. 1).

Рис. 1. Ставлення населення до проблеми дискримінації

За результатами цього дослідження найбільше проявляється дискримінація людей за віком (37,4 % опитаних), за ознакою інвалідності (32,7 %), майновим станом (24,4 %) (див. рис. 2).

Рис. 2. Ознаки дискримінації

Попри це респонденти визначили, які соціальні групи можуть обмежуватися в правах: наркозалежні (26,2 %), олігархи (20,3 %), особи з певними політичними поглядами, у т. ч. ті, котрі підтримують російську збройну агресію (19,3 %).

На думку опитаних, не потрібно обмежувати права таких категорій: безробітних, переселенців, безхатченків.

Як уже було зазначено вище, дискримінація може проявлятися за різними ознаками: расою, кольором шкіри, політичними, релігійними та іншими переконаннями, статтю, віком, інвалідністю, етнічним і соціальним походженням, громадянством, сімейним і майновим станом, місцем проживання, мовними або іншими ознаками [4].

З огляду на викладене визначають такі види дискримінації: расизм, дискримінація за національністю або етнічним похо-

дженням, за сексуальною орієнтацією, за статтю, дискримінація жінок за місцем працевлаштування, за материнством, за віком, дискримінація праці, за заробітною платою, зовнішністю, за інвалідністю / хворобою, релігійна дискримінація, ідеологічна, мовна, культурна, економічна, за соціальним класом, дискримінація в шкільній соціалізації [2].

Дискримінація за інвалідністю, тобто «соціальне упередження проти людей з інвалідністю; різнопланова дискримінація людей із фізичними / ментальними розладами» [8] має назву ейблізму. «Ейблізм характеризує людей, орієнтуючись тільки на їх порушення, і ставить їх потреби на другий план, порівняно з іншими людьми» [8].

Проявом толерантного ставлення до людини, не акцентуючи уваги на її інвалідності, є прийнята 6 липня 2016 року Конвенція про права осіб з інвалідністю, а також ухвалений Верховною Радою 19 грудня 2017 року закон № 2249-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України». Відповідно до його змісту із законодавчої бази вилучено поняття «інвалід» / «дитина-інвалід», «інвалід війни» натомість впроваджено термін «особа з інвалідністю» / «дитина з інвалідністю», «особа з інвалідністю внаслідок війни».

Стаття 2 Конвенції про права осіб з інвалідністю декларує, що «дискримінація за ознакою інвалідності» означає будь-яке розрізнення, виключення чи обмеження з причини інвалідності, метою або результатом якого є применшення або заперечення визнання, реалізації або здійснення нарівні з іншими всіх прав людини й основоположних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, цивільній чи будь-якій іншій сфері. Вона включає всі форми дискримінації, у тому числі відмову в розумному пристосуванні» [6]. Зазначене трактування повною мірою відображає сутність поняття «дискримінація» в її узагальнену вигляді.

З одного боку, ейблізм є видом дискримінації. З іншого — «бар'єри породжують дискримінацію, виключають із суспільного життя та ставлять осіб з інвалідністю у становище, що принижує їхню гідність» [3]. «Інвалідами» людину роблять бар'єри — стереотипи й судження щодо людей з інвалідністю

(ментальний бар'єр), інституційні бар'єри, пов'язані з законами та політикою, економічні бар'єри, а також бар'єри навколишнього середовища, такі як фізична недоступність, обмеження в інформації та комунікації» [3].

Згідно зі статтею 1 Конвенції про права осіб з інвалідністю особами з інвалідністю є особи зі стійкими фізичними, психічними, інтелектуальними або сенсорними порушеннями, котрі можуть перешкоджати їхній повноцінній та активній участі в житті соціуму.

Відповідно, вихідними положеннями (принципами) Конвенції про права осіб з інвалідністю сформульовано (стаття 3):

«а) повага до притаманного людині достоїнства, її особистої самостійності, зокрема свободи робити власний вибір, і незалежності;

b) недискримінація;

c) повне й ефективне залучення та включення до суспільства;

d) повага до особливостей осіб з інвалідністю і прийняття їх як компонента людської різноманітності й частини людства;

e) рівність можливостей;

f) доступність;

g) рівність чоловіків і жінок;

h) повага до здібностей дітей з інвалідністю, що розвиваються, і повага до права дітей з інвалідністю зберігати свою індивідуальність» [6].

У ставленні до людей з інвалідністю в суспільстві поширені стереотипи: це нещасні, неприємні, хворі, неспроможні або злі люди, тягар для рідних; «герої», які постійно страждають; диваки, які нічим не можуть цікавитися; «грають» на почуттях та ін.

Подібне упереджене ставлення спостерігається до більшості осіб з інвалідністю, зокрема й до людей із порушеннями слуху.

Як засвідчив власний 18-річний досвід спілкування з донькою з порушеннями слуху, це залежить і від виховання в сім'ї, і від середовища, де найчастіше перебуває людина; і від власного ставлення до себе.

Нам пощастило — рідні, педагоги, знайомі й незнайомі не демонстрували (принаймні, відкрито) упередженого ставлен-

ня. Так, було непросто налагоджувати комунікацію, розуміти питання, прохання, будь-яку розмову, адже слуховий апарат дитина почала носити лише з 11 років (супутні захворювання не давали змоги вчасно встановити правильний діагноз). Найскладнішим було наше бажання уникнути виключення доньки з соціуму. Щоб краще орієнтуватися, вона швидко навчилася зчитувати з губ. Безперечно, регулярні заняття з логопедом, систематична робота в цьому напрямі, підтримка медичних працівників, вихователів у ЗДО, вчителів у школі, сьогодні також і викладачів ЧНУ імені Юрія Федьковича (студентка 1-го курсу факультету фізичної культури та здоров'я людини), тренування Zumba сприяли активізації мозкової діяльності, успішній соціалізації, активності нарівні з іншими.

З метою повного забезпечення особами з порушеннями слуху прав людини й основоположних свобод пропонуємо створити сприятливі умови для:

- використання відповідних мультимедійних засобів, друкованої продукції, підсилювальних та альтернативних способів комунікації, у тому числі жестових та інших форм немовленевих мов;
- виготовлення та демонстрація фільмів із перекладом на жестову мову або субтитрами;
- «розумного пристосування», тобто відповідних змін до ситуації, щоб забезпечити реалізацію прав нарівні з іншими;
- «універсального дизайну» — дизайну навколишнього середовища, придатного для використання без необхідності спеціальної адаптації.

Порушення прав людей із частковою або повною втратою слухової функції спостерігаємо також і в умовах коронавірусної пандемії. Це може бути зумовлено, наприклад, тим, що такі особи часто сприймають мову іншої людини завдяки зчитуванню з губ, що стає неможливим через постійне носіння масок. Альтернатива — прозорі захисні екрани або маски з прозорими вставками.

Інша проблема — це труднощі виклику швидкої допомоги, взаємодія з сімейними лікарями. Альтернативне рішення — оволодіння цифровою медіаграмотністю, використання відео-

дзвінків, залучення до співпраці в медичних установах сурдоперекладачів.

Надзвичайно гостро ця проблема стоїть у людей поважного віку, які часто користуються кнопковими телефонами.

Варто пам'ятати, якщо людина не реагує на ваше звернення, це може означати, що вона не ігнорує, а просто не чує й не розуміє вас.

Отже, деякі рекомендації, які покращать взаємодію з особами з порушеннями слуху [5]:

1. Не демонструйте під час спілкування відчуття дискомфорту, краще спробуйте різні способи успішної комунікації:

- можна звертатись до осіб з порушеннями слуху у письмовій формі. Глуха людина оцінить таке ваше зусилля набагато більше, якщо ви до цього ж використовуватимете комбінацію жестів, вирази обличчя, мову тіла;

- деякі нечуючі люди вміють дуже добре зчитувати з губ.

2. Не втрачайте терпіння, спілкуйтеся віч-на-віч.

3. Не прикидайтеся, що все розумієте, будьте щирими.

4. У випадку співпраці з сурдоперекладачем підтримуйте очний контакт не з ним, а з нечуючою людиною.

5. Спілкуйтеся в дотиковій та візуальній формах.

Подібні рекомендації сприятимуть покращенню комунікації з людьми з порушеннями слуху та їх комфортному перебуванню в соціумі.

Висновки та перспективи подальшого дослідження.

З огляду на викладене ейблізм осіб із порушеннями слуху визначаємо як вид дискримінації за інвалідністю, заперечення можливості реалізувати права й основоположні свободи в повній мірі нарівні з іншими людьми. Подолання ейблізму можливе за умов толерантного ставлення до таких осіб, створення сприятливих умов у доступі до всіх соціальних ресурсів та самореалізації в різних сферах життєдіяльності. Перспективою подальшого дослідження вважаємо окремі аспекти адаптації здобувачів освіти з порушеннями слуху до умов освітнього процесу в ЗДО, ЗЗСО, ЗВО.

Список використаних джерел і літератури

1. «Дискримінація — це...», або ТОП-6 запитів у Google [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://zmina.info/articles/diskriminacija_ce_abo_top6_zapitiv_u_google/
2. 18 найбільш поширених видів дискримінації [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://ua.thpanorama.com/articles/cultura-general/los-18-tipos-de-discriminacin-ms-comunes.html>
3. Виртосу І. Як розповісти про людей з інвалідністю: поради для журналістів [Електронний ресурс] / І. Виртосу. — Режим доступу: <https://ms.detector.media/profstandarti/post/14167/2015-09-11-yak-rozpovidaty-pro-lyudey-z-invalidnistyu-porady-dlya-zhurnalistiv/>
4. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>
5. Інформація для тих, хто працює з людьми з порушеннями слуху [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://ourlife.in.ua/v-mire-gluhih/1292-nformacya-dlya-tih-hto-pracyuye-z-lyudmi-z-porushennyami-sluhu.html>
6. Конвенція про права осіб з інвалідністю (Конвенція про права інвалідів) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text
7. Конституція України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text>
8. Костишин Е. Ейблизм або дискримінація за ознакою інвалідності / Е. Костишин // Соціальне партнерство та міжвідомча взаємодія у вирішенні актуальних проблем інклюзії : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Чернівці, 22 листопада 2019 р. — Чернівці : Технодрук, 2019. — С. 126–129.
9. Мандель Р. Я. Закріплення принципу недискримінації в українському законодавстві [Електронний ресурс] / Р. Я. Мандель. — Режим доступу: www.apdp.in.ua/v81/15.pdf
10. Про стан додержання та захист прав і свобод людини і громадянина в Україні: щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України із прав людини. — К., 2017. — 627 с.

REFERENCES

1. «Dy'skry'minaciya — se...», або TOP-6 zapy'tiv u Google. Retrieved from https://zmina.info/articles/diskriminacija_ce_abo_top6_zapitiv_u_google/ [in Ukrainian].
2. 18 najbil'sh poshy'reny'x vy'div dy'skry'minaciyi. Retrieved from <https://ua.thpanorama.com/articles/cultura-general/los-18-tipos-de-discriminacin-ms-comunes.html> [in Ukrainian].
3. Vy'rtosu I. Yak rozpovidaty' pro lyudej z invalidnistyu: porady' dlya zhurnalistiv. Vy'rtosu, I. Retrieved from <https://ms.detector.media/profstandarti/post/14167/2015-09-11-yak-rozpovidaty-pro-lyudey-z-invalidnistyu-porady-dlya-zhurnalistiv/>

- standarti/post/14167/2015-09-11-yak-rozpovidaty-pro-lyudey-z-invalidnistyu-porady-dlya-zhurnalistiv/. [in Ukrainian].
4. Zakon pro zasady' zapobigannya ta proty'diyi dy'skry'minaciyi v Ukraini. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>. [in Ukrainian].
5. Informaciya dlya ty'x, xto pracuyue z lyud'my' z porushennyamy' sluxu. Retrieved from <https://ourlife.in.ua/v-mire-gluhih/1292-nformacya-dlya-tih-hto-pracyuye-z-lyudmi-z-porushennyami-sluhu.html>. [in Ukrainian].
6. Konvenciya pro prava osib z invalidnistyu (Konvenciya pro prava invalidiv). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text. [in Ukrainian].
7. Konstytuciya Ukrainy'. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text>. [in Ukrainian].
8. Kosty'shy'n, E. (2019). Ejblizm abo dy'skry'minaciya za oznakoyu invalidnosti. Social'ne partnerstvo ta mizhvidomcha vzayemodiya u vy'rishenni aktual'ny'x problem inklyuziyi : *materialy' Mizhnarodnoyi naukovo-prakty'chnoyi konferenciyi, m. Chernivci, 22 ly'stopada 2019 r.* Chernivci : Texnodruk, 2019. S. 126–129. [in Ukrainian].
9. Mandel', R. Ya. Zakriplennya pry'ncy'pu nedy'skry'minaciyi v ukrayins'komu zakonodavstvi. Retrieved from www.apdp.in.ua/v81/15.pdf. [in Ukrainian].
10. Pro stan doderzhannya ta zaxy'st prav i svobod lyudy'ny' i gromadyany'na v Ukraini: shhorichna dopovid' Uповноваженого Верховної Ради України із прав людини. — К., 2017. 627 с. [in Ukrainian].

Равлюк Т. А.

кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогики и социальной работы Черновицкого национального университета имени Юрия Федьковича

ЭЙБЛИЗМ ЛИЦ С НАРУШЕНИЯМИ СЛУХА И ЕГО ПРЕОДОЛЕНИЕ В СОЦИУМЕ

В статье поднимается актуальная не только для украинского общества, но и для мира проблема дискриминации. Соотнесены понятия «дискриминация» и «эйблизм». Осуществлен анализ нормативно-правовых документов в описанном контексте. Предложены результаты проведенной Центром прав человека ZMINA (автор Ирина Виртосу) в 2018 году аналитической работы относительно самых популярных запросов пользователей Google по поводу явления дискриминации. Описан собственный опыт воспитания ребенка с нарушениями слуха. Обобщены пути преодоления эйблизма лиц с нарушениями слуховой функции.

Ключевые слова: дискриминация, формы дискриминации, виды дискриминации, эйблизм, лицо с нарушениями слуха, эйблизм лиц с нарушениями слуха, стереотипы в отношении к людям с нарушениями слуховой функции.

Ravliuk T.

PhD in Pedagogy, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Social Work, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

PERSONS' EIBLISM WITH HEARING DISORDERS AND ITS OVERCOMING IN SOCIETY

The problem of discrimination is relevant for Ukrainian society. According to the results of the study “Human Rights in Ukraine”, conducted by the Democratic Initiatives Foundation. Ilka Kucheriva and the Ukrainian Sociological Service (commissioned by the UN Development Program in Ukraine) state that only a quarter of the population of Ukraine takes it seriously. Based on the analysis of legal documents, scientific literature, we formulate the term “discrimination” as a situation in which a person / people on various grounds (race, skin color, political, religious and other beliefs, disability, etc.) is / are restricted in recognition, realization or use of their rights and freedoms.

Discrimination based on disability is defined as eiblism, which characterizes a person by focusing only on his or her disabilities and puts his or her needs to the background in comparison with other people. The author’s experience in teaching and raising a child with hearing disability is described. Ways to ensure the full realization of all human rights and fundamental freedoms by people with disabilities, ways to overcome the eiblism of people with hearing disabilities in society are proposed.

Key words: discrimination, forms of discrimination, types of discrimination, eiblism, person with hearing disability, eiblism of people with hearing disabilities, stereotypes towards people with disabilities.

Стаття надійшла до редакції 30.05.2021